

УДК 82.091

ТРИВЕКТОРНИЙ ДЕНДИЗМ ОСКАРА ВАЙЛДА ЯК КОНФЛІКТ ХУДОЖНИКА ІЗ СУСПІЛЬСТВОМ

Деркач Г.С.

У статті окреслено та проілюстровано конфлікт художника-митця з британським суспільством кінця XIX століття на прикладі дендизму О.Вайлда. Наголошено на особливостях дендизму письменника, виокремлено та проаналізовано три його складові: естетичний, політичний та моральний вектори.

Ключові слова: літературна рецепція, дендизм, естетизм, націоналізм, гомосексуалізм, конфлікт з суспільством.

В статье очерчено и проиллюстрировано конфликт художника с британским обществом конца XIX века на примере дендизма Оскара Вайлда. Акцентировано на особенностях дендизма писателя, выделено и проанализировано три его составляющие: эстетический, политический и моральный векторы.

Ключевые слова: литературная рецепция, дендизм, эстетизм, национализм, гомосексуализм, конфликт с обществом.

The article deals with the conflict of an artist and the British society at the end of the XIX century by the example of Oscar Wilde's dandyism. The peculiarities of Wilde's dandyism are highlighted. The author has outlined and analyzed its three vectors: aesthetic, political and moral.

Key words: literary reception, dandyism, aestheticism, nationalism, homosexuality, conflict with society.

Оскар Вайлд – англomовний письменник ірландського походження – одна з найбільш суперечливих у світовій літературі постатей. Він входить до числа п'ятдесяти найпопулярніших авторів світу, твори яких найчастіше перекладалися іноземними мовами. Вірші та поеми, критичні статті та есе, поезії в прозі, роман, п'єси, оповідання та казки говорять про О.Вайлда як про різножанрового та багатопланового письменника. Ще одним твором, у який митець вклав "свій геній", було власне його життя. Інтерес до особистості та біографії О.Вайлда часто переважав над інтересом до його літературного доробку, який, у свою чергу, часто читався крізь призму життя письменника. Співвідношення його життя і творчості є наскрізною темою суперечок, дискусій та наукових досліджень, що тривають уже понад століття.

Наприкінці XIX ст. до Європи прийшла нова хвиля дендизму. Дослідники цього явища (Барбе Д'Оревільї, М.Фуко, Ш.Бодлер, Ю.Лотман) виділяють три історичні епохи його розквіту: римську античність та її пізній період (Алківіад, Катиліна, Цезар), 1830-і рр. (Дж. Брамел) та порубіжжя XIX–XX ст. (Ш.Бодлер, Ж.К.Гюісманс, О.Вайлд).

Дендизму О.Вайлда у своїх дослідженнях частково торкалися О.Вайнштейн, І.Шевельов, С.Сонтаґ, Р.Генсьє, А.Сінфілд, С.Келловей, В.Хороль-

ський та інші, не наголошуючи на його складових елементах. Нашим завданням є розглянути та проаналізувати особливості дендизму О.Вайлда крізь призму його трьох векторів: естетичного, політичного та етичного, щоб зрозуміти суть конфлікту художника із суспільством.

Класичним, найяскравішим і неперевершеним денді вважається представник епохи Регенства, "британський прем'єр-міністр елегантності" англієць Джордж Браян Брамел на прізвище "Красунчик". Представники дендизму, які з'явилися після Брамела, здебільшого належали до сфери літератури: Дж.Байрон (великий поціновувач Брамела), Е.Бульвер-Літтон, Б.Дізраелі, Ч.Діккенс, В.Теккерей, О. де Бальзак, Стендаль, Ж.Барбе д'Орвіїї, Ш.Бодлер, П'єр Лоті та Марсель Пруст. Дендизм порубіжжя XIX–XX ст., який пов'язують із творчістю Ш.Бодлера, Ж.К.Гюісманса та О.Вайлда, відрізнявся від двох попередніх епох. Він уже не був явищем модного суспільства, а своєрідним бунтом, "...останнім поривом героїзму в період присмерку" [2, с. 86]. Утверджувалися ідеали штучності та пафос протесту, актуальні для представників декадансу.

О.Вайлд – найбільш послідовне уособлення життя денді кінця XIX ст.: виходець з аристократичного роду, індивідуаліст, поборник абсолютної свободи, філософ, котрий шокував сучасників

своїми парадоксами. Образ денді імпував О.Вайлдові, бо через нього можна було виразити багато особистих прагнень; проте він збагатив цей образ власним елементом – відчуттям (чим більше відчуттів може поглинути денді, тим багатшою та досконалішою буде його особистість), порушенням правил у межах самих правил: “життя ніби має стати вільним експериментом – випробувати все, чи будь-що і разом з тим залишитися незмінним” [3, с. 141].

Для О.Вайлда був характерний той внутрішній “байронівський” дендизм, про який писав Ш.Бодлер: “... як би не називалися ці люди – чепурунами, франтами, світськими левами чи денді, – усі вони схожі за своєю сутністю. Усі вони є причетними до протесту і бунту, усі є втіленням найкращої сторони людської гордості...” [1, с. 304–305].

Дендизм О.Вайлда включав три елементи – тривекторним був конфлікт митця з вікторіанським суспільством: естетичним (із характерним для нього “нарцисизмом”, відповідними манерами і тоном королівської Англії та протестом проти застарілих літературних засад), політичним (ірландське походження та ментальність), що інтерпретувалося термінами протесту, провокацій, політичної незгоди, та етичним, або моральним, (гомосексуалізм О.Вайлда).

Естетичний вектор дендизму. Вікторіанська епоха – роки правління королеви Вікторії (1837–1901) – період розквіту Великобританії, утвердження її на світовій арені як наймогутнішої держави та метрополії. В “імперії на глиняних ногах”, як назвав її О.Вайлд, панували реалізм і натуралізм, протестантство, природничо-науковий матеріалізм та інтерес до наживи, бо “типовий британець – це Тартюф, що сидить у своєму магазині за прилавком” [10, с. 141]. Високі слова про ідеали та цінності прикривалися “культурою антуражу”. Розрив між художниками-творцями й такою суспільною дійсністю, їхнє прагнення позбутися її, змінити та “естетизувати” зумовили виникнення естетичної концепції “Мистецтво для мистецтва”, що спричинило зворотний рух життя до мистецтва. Манірні мова та жестикуляція, епатажна поведінка та костюми, захоплення античністю, єгипетською міфологією тощо – як своєрідний бунт на зламі віків визначали характер і стиль життя естетів, були ознакою вибраних. “Апостол Естетизму” Оскар Вайлд підкреслює естетичне також у своєму дивному одязі та атрибутах, аби шокувати вікторіанську публіку та викликати інтерес до свого естетизму. Вайлд та його прихильники натомість ставали об’єктами карикатур, епіграм, сатиричних комедій та пародій. Така “реклама” допомогла “Великому Естету” отримати запрошення до Америки з лекційним турне. “Естетський рух – це не лише бридж та соняхи”, – говорив О.Вайлд гарвардським студентам і читав у різних американських містах свої лекції “Англійський Ренесанс”, “Декоративне мистецтво”, “Прекрасне житло” тощо.

Заклики О.Вайлда до поклоніння Красі, протести проти вульгарних смаків у житті, побуті та мистецтві, вилилися в Естетизм – рух, складовою частиною популяризації якого були його дивакуватий костюм та поведінка. Однак найважливішою зброєю

О.Вайлда вважається неперевершений блискучий, іронічний парадокс, яким пройняті літературні твори, естетичне світосприйняття та й усе життя письменника. “Він став символічною фігурою свого часу. Він примусив вікторіанців померти від сміху над собою; те, що серйозні реформатори випрацьовували роками, він зробив моментально силою своїх епіграм, весело, маючи за зброю гумор і дотеп” [10, с. 180].

Політичний вектор дендизму. “Поки ви не зрозумієте, що Оскар Вайлд є ірландцем знову і знову, ви ніколи не матимете уявлення про його справжню природу...” – писав про О.Вайлда його злий фатум Лорд А.Дуглас [8, с. 162]. Сам же письменник про себе казав: “Будучи французом за покликом серця, по крові я ірландець, приречений англійцям говорити мовою Шекспіра” [4, с. 106].

“Найбільш ірландський ірландець” [10, с. 37] – Оскар Фінгал О’Флаєрти Вілз Вайлд належав до “поетів жовтих 90-х” – художників-бунтарів та “культурних аутсайдерів”, які, перебуваючи в опозиції до буржуазного суспільства, гуртувалися навколо декадентських журналів на кшталт “Yellow Book” чи “Savoy” і створили декаду, паралельну до Вікторіанської епохи. “Я не англієць. Я – ірландець – а це зовсім інша річ”, – наголошував О.Вайлд [10, с. 140].

Зі слів М.Арнолда, ірландці мали у своїй природі більше схожості з англійським вищим класом, аніж з працелюбним, процвітаючим та непохитним середнім класом [5, с. 472]. Якщо в Ірландії аристократична англо-ірландська родина О.Вайлда вважалася “дивними і підозрілими” англійцями, то в Англії Вайлд був “дивним і підозрілим” ірландцем – “більш ірландським”, аніж самі ірландці. З одного боку, О.Вайлд непримиренно стояв поза англійським суспільством, бо шокував своєю “іншістю”, і протистояв йому усе своє життя. З іншого боку, він був і поза ірландським світом, котрий більше став його способом мислення, аніж домівкою. Отож, О.Вайлд був “стороннім” як в Англії, так і в Ірландії. І хоча за своїм походженням, становищем у суспільстві, релігію та освітою він був віддалений від більшості ірландців, це є, власне, ті аспекти, що роблять питання його національної тотожності особливим.

Свою “ірландськість” О.Вайлд виявляв у відстоюванні ірландської самоуправи, у возвеличенні ірландців/кельтів і їхньої ролі в історії та мистецтві Англії та Європи, а також у своїх віршах раннього періоду (“Мільтону”, “Theoretikos”, “Taedium vitae”, “Сад Ероса”). Вислови на кшталт “Саксонці забрали наші землі і виснажили їх, ми взяли їхню мову і збагатили її” [11, с. 79] чи “Якщо упродовж останнього століття Англія намагалася зухвало керувати Ірландією, підсилюючи свою зневагу нетерпимістю до нації та упередженням до релігії, то вона прагнула панувати в ній (...) безглуздістю, що драгувала добрими намірами” [13, с. 160], часто супроводжували його виступи, листи чи рецензії. Автономія Ірландії була для О.Вайлда синонімом свободи та індивідуалізму – основних принципів, котрі він постійно відстоював.

М.Арнолд назвав кельтські мови ‘a badge of the beaten race’ (ознакою пригнобленої раси) та

застосував термін “кельтський дух” у контексті протистояння домінуючій етиці пуританства та філістерства в англійському суспільстві [5, с. 386]. Цей термін пізніше став вживатися в контексті стосунків британської (як панівної) та ірландської культур, особливо в межах розвинутої Ейтсом теми “Кельтські елементи в літературі”. О.Вайлд називав “поетичними кельтами” не лише ірландців, а й шотландців, валлійців й усіх тих, хто протистояв “недалеким англосаксам” (вислів О.Вайлда) і поділяв його політичні погляди.

О.Вайлд хотів запровадити в Лондоні “Кельтські обіди”, аби показати “цим нудним англам і тевтонцям, якою расою ми є, і як ми пишаємося тим, що належимо до цієї раси” [9, с. 5]. Він звирявся Б.Шоу: “Англія – це земля інтелектуальних туманів, але Ви зробили багато, щоб очистити це повітря: ми обидва є кельтами і мені приємно думати, що ми є друзями” [4, с. 120]. Б.Шоу відкрив Англію “як чужинець, як загарбник, як переможець. Інакше кажучи, він відкрив Англію як ірландець” [7, с. 83]. О.Вайлд також відкрив Англію як ірландець, кинувши виклик англійському суспільству. Він поєднав найкращі досягнення англійської культурної традиції з особливостями ірландського художнього мислення, щоб атакувати “ворога” зсередини. Ірландські сучасники О.Вайлда були переконані, що англійці не зрозуміють його дотепності. Рецензуючи оповідання “Злочин Лорда Артура Севіла”, Ейтс-ірландець так писав про Вайлда-ірландця для своїх співвітчизників: “... у його житті та творах я бачу непомірну кельтську кампанію проти англосаксонської безглуздості” [6, с. 110–111].

Безсумнівним є той факт, що під час судових засідань 1895 р. О.Вайлд представляв, швидше, політичну загрозу британському істеблішменту, аніж естетичну чи навіть моральну, бо в розмовах про його поведінку тісно вплутувався британський уряд.

Етичний вектор дендизму. На відміну від своїх політичних поглядів на захист Ірландії, О.Вайлд не міг відкрито заявляти про своє ставлення до аналогічного імперіалізму, що утискував його інтимні схильності, а “способи, якими він піддавав сумніву й підривав тодішню гетеросексуальну політику, дозволили йому зробити виклик законодавству, котре обмежувало його власну свободу вираження та ідентичності” [14, с. 28].

Якщо О.Вайлда не можна було притягнути до відповідальності за ірландський націоналізм, то після прийняття урядом В.Гледстона поправки до Кримінального законодавства його можна було кинути до в'язниці за “грубу непристойність” із виправними роботами або без них. Саме це йому інкримінували у 1895 р., і він зазнав найсуворішого покарання – два роки в'язниці з важкими виправними роботами.

Після судових засідань увесь творчий доробок О.Вайлда почали пов'язувати з його гомосексуалізмом. Одні вважали літературні твори письменника непристойними самими по собі, а інші – прикриттям його непристойного життя.

На суді О.Вайлд виголосив красномовну промову про благородну “любов, що не сміє назвати свого імені” – величну прихильність старшого чоловіка до молодшого. Він, щирий

послідовник давньогрецьких філософів, у цій любові головним бачив те саме, що й вони – інтелектуальний, духовний та емоційний зв'язок. Такі ідеї стосунків між чоловіками було важко “зреалізувати” у вікторіанській Британії.

Отже, етичний вектор конфлікту О.Вайлда з вікторіанським суспільством досяг свого апогею під час і після скандальних подій 1895 р. Публічна наруга з боку преси над “Принцом естетів” та улюбленцем аристократії не мала меж. Саме на її прикладі можна побачити глибину конфлікту. Головні газети заздалегідь виносили свої звинувачення та вирок, не опираючись на факти. Журналісти писали про кожну деталь у ході судових засідань. Деякі часописи розміщували образливі та жорстокі карикатури на письменника. Задля очищення громадськості вони паплюжили “заразного позера”, а уся літературна школа, з якою асоціювалося ім'я О.Вайлда, також поволі набувала недоброї слави. Газета “The Daily Telegraph” писала: “Жарти Постлетвейта (ім'я головного персонажу комедії “Терпіння”, прототипом якого був О.Вайлд – Г.Д.) були невинними доти, доки вони були суто естетичними. Кожен поміркований англієць може помітити, як глибоко цією французькою і поганською моровицею просякли здорові поля британського життя. “Мистецтво”, що виключає моральний обов'язок і висміює встановлені засади про добро і зло, є видимим ворогом таким узам суспільства, як природні стосунки, домашні радощі, праведність і незіпсованість” [14, с. 22].

Англійське мистецтво та суспільне життя зображались як природне та “корисне” і лише тимчасово було зіпсоване розбещеним іноземцем (ірландцем Вайлдом), чиє зло було виставлене напоказ англійцем (Лордом Квінсбері) і покаране англійською справедливістю.

Газета “The Morning” була єдиною, що писала про падіння О.Вайлда як про втрату в культурному житті: “Поряд із презирством до його дій, що кожен відчуває до такої особи, як Вайлд, є змішане відчуття смутку. Хоча результати кримінальної справи проти нього, що проводяться поліцією, є такими, якими є, світ уже бачить у ньому чоловіка, котрий писав із впевненої літературної позиції, котрий утримував помітне місце серед кращих представників богеми, котрий в обох – соціальному і літературному – сенсах “володів м'ячем на полі” і котрий відкинув усі ці досягнення. Незрозуміло... Люди сміялися з нього, як і з ним, але товпилися, щоби побачити його п'єси. А тепер фарс перейшов у трагедію” [14, с. 24].

Дендизм О.Вайлда ламав стандарти вікторіанського суспільства своїми естетичними, антианглійськими та гомосексуальними практиками. Виникає глибока суперечливість: денді як культурний аристократ намагається зберегти людину зі статусом і певною вагою в суспільстві в умовах масового буття з певними моральними засадами, стає жертвою конфлікту з цим суспільством. Так було з денді Дж.Байроном, Дж.Брамелом, так трапилось з О.Вайлдом. “Англія XIX століття є тереном, на якому можна найлегше простежити перебіг конфлікту між художником і суспільством” [12, с. 6].

Біограф О.Вайлда Ф.Гарріс назвав його художником-Прометеем, прикутим до гранітної скелі англійського пуританства. О.Вайлд став ворогом для свого часу, а його ідеї любові, краси і дружби відрізнялися від реакції на них публіки.

Конфлікт художника з суспільством, на нашу думку, не буде повністю зрозумілим без оцінки В.Б.Єйтсом тих подій: "Лють щодо Вайлда була також ускладнена британською заздрістю до мистецтва і художника, котра загалом дрімає, але пробуджується, коли митець виходить за межі "свого" поля з недозвільною гучністю. Ця ненависть не до якоїсь одної дії художника чи видатної людини, це лише

вираження індивідуальної ненависті і злоби, яка стає колективною за певних обставин" [15, с. 168].

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що об'єднавши три вектори – естетику, політику та етику – у протистоянні вікторіанському суспільству, О.Вайлд спричинив скандал (чи т.зв. "вибух"), котрий пустив соціальні паростки і поглибив розкол у суспільстві на довгі роки, тим самим розділивши своїх шанувальників і критиків на тих, що поширювали міф про нього, і тих, хто намагався цей міф спростувати. Дослідження міфу про Вайлда, його впливу на рецепцію творчого доробку письменника як в Британії, так і в Україні є темою подальших наукових розвідок.

Література

1. Бодлер Ш. Об искусстве / Ш. Бодлер. – М., 1986.
2. Манн О. Дендизм как консервативная форма жизни / О. Манн ; пер. с нем. А. Богомолов // Волшебная гора. – 1998. – № 7.
3. Тишунина Н. Эстетический бунт против современности: специфика английского символизма: Рескин, прерафаэлиты, Пейтер, Сунберн, Уайльд, Бердсли / Н. Тишунина // Западноевропейский символизм. – СПб., 1998.
4. Уайльд О. Письма / О. Уайльд ; пер. с англ. Р. Я. Райт-Ковалева, М. Н. Ковалева. – М. : Аграф, 1997.
5. Arnold M. The Incompatibles, English Literature and Irish Politics / M. Arnold // The Complete Prose Works of Matthew Arnold. – Vol. IX. – Ann Arbor : University of Michigan Press, 2001.
6. Beckson K. Oscar Wilde: The Critical Heritage / K. Beckson. – London, 1970.
7. Chesterton G. George Bernard Shaw / G. Chesterton. – London ; New York, 1910.
8. Douglas to his mother, 6 Jan. 1894 / R. Croft-Cooke, Bosie. – London : W. H. Allen, 1963.
9. Haslam R. Oscar Wilde and the Imagination of the Celt / R. Haslam // Irish Studies Review, No. 11, 1995.
10. Hyde H. Montgomery. Oscar Wilde: A Biography / H. Hyde. – London : Penguin Books, 1990.
11. O'Neil M. J. Irish Poets of the Nineteenth Century: Unpublished Lecture Notes of Oscar Wilde' // University Review, No.4, 1955.
12. Niemojowska Maria. Zapisy zmiernych. Symbolicy angielscy i ich romantyczny rodowyd. – Warszawa : Czytelnic, 1976.
13. O. W. Mr. Frouder's Blue Book / Vol. XLIX, No. 7511, April 13, 1889, p. 3 / Mason Stuart. Bibliography of Oscar Wilde. – Oxford, 2007.
14. Varty A. A Preface to Oscar Wilde / A. Varty . – Longman, 1998.
15. Yeats W. B. Memoirs / W. B. Yeats. – London, 1972.